

УДК 35:004.08:34

Г. Є. СКІБЧИК

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Проаналізовано загальні проблеми накопичення електронних ресурсів та запропоновано шляхи вдосконалення державної політики стосовно даного виду ресурсів.

The article analyses general problems of electronic resources accumulation and it was proposed the ways of improvement of state policy concerning this kind of resources.

Ключові слова: державна політика, електронні ресурси, електронні видання, інформаційні відносини, інформаційні ресурси.

Розвиток економічної, технічної та соціальної сфери є причиною необхідності прискорення інформаційних процесів і, відповідно, комп'ютеризації управління. А прийняття управлінських рішень і реалізація практичних заходів з боку законодавчих і виконавчих органів державної влади вимагає сьогодні оперативного науково-інформаційного забезпечення. При цьому важливу роль у такому забезпеченні відіграють наукові бібліотеки, зокрема їх інформаційно-аналітичні центри, які займаються аналітико-синтетичною обробкою документних ресурсів, у тому числі й електронних.

Чимало дослідників визначають інформаційне суспільство як об'єктивно зумовлений ступінь розвитку людського суспільства, на якому електронні інформаційні ресурси визначаються суспільством як найбільш значущі ресурси [9, с. 466]. У Концепції формування системи національних електронних інформаційних ресурсів зазначається, що "національні ресурси є важливою складовою стратегічних ресурсів держави, значення якої зростає з розвитком інформаційних технологій та їх використанням в усіх сферах суспільного життя" [5, с. 62].

Саме з розвитком ринкових відносин інформація стає стратегічним національним ресурсом, одним з основних багатств будь-якої економічно розвиненої держави і основним предметом і продуктом управлінської праці. Як вважає Е. Смирнов, "інформація як управлінське рішення багатократно збільшує свою вартість, втілюючись у матеріально-речових елементах виробництва. Неправильно розроблене і прийняте управлінське рішення в масштабах галузі може стати причиною великих матеріальних та соціальних витрат і збитків" [11, с. 82]. А відсутність належної інформації ускладнює розробку й прийняття управлінських рішень, орієнтацію в економічних, соціальних, наукових і технічних проблемах.

Аналіз останніх досліджень щодо формування електронних ресурсів свідчить, що ця проблема активно обговорюється фахівцями тільки на сторінках фахових видань ("Бібліотечний форум", "Бібліотечний вісник", "Бібліотечна планета", "Вісник Книжкової палати України", "Наукові праці НБУВ", "Вісник Харківської державної академії культури" та ін.). Окремі аспекти створення,

використання, зберігання та державного управління інформаційними ресурсами розглядали такі автори як В. Яковенко, А. Хорошилов, Й. Мастяниця, Д. Ільницький, О. Соснін та ін. Однак дослідження щодо вироблення єдиної державної політики формування електронних ресурсів, визначення місця і функцій бібліотеки в цій політиці майже відсутні.

Метою статті є аналіз основних проблем формування електронних ресурсів і вироблення пропозицій щодо вдосконалення державної політики у цій сфері.

Бібліотека в сучасних умовах є важливою складовою інформаційної інфраструктури держави, центром накопичення, розповсюдження та зберігання інформації, яка є основою забезпечення ефективного інформаційного супроводу процесу суспільних перетворень. Адже сучасні користувачі у сфері державного управління, як і представники інших суспільних інститутів, у все більшій мірі потребують інформаційних продуктів, що базуються на наукових матеріалах, аналітичному узагальненні, відпрацюванні кваліфікованих висновків та прогнозів і мають допомогти у виробленні і прийнятті оптимальних управлінських рішень. А в контексті реформи місцевого самоврядування, коли ситуацію в регіонах дедалі більше визначатиме соціально-економічний і політичний імідж держави, своєчасний інформаційний аналіз особливостей регіонального розвитку забезпечуватиме встановлення ефективного зв'язку між центром і регіонами.

Останнє десятиріччя характеризується стрімким розвитком електронних видань. Найбільші світові виробники наукової Інформації від традиційних друкованих форм перейшли до надання доступу через інтернет до великої кількості наукових джерел – журналів, книжок, збірників тощо. На сьогодні тільки 34 % повнотекстових зарубіжних баз даних випускають на оптичних дисках, а іншими можна користуватися лише в інтерактивному доступі. За прогнозами фахівців, у найближчій перспективі комерційні видавці наукових електронних журналів перейдуть від поточного видання їх друкованих випусків до публікування шляхом розповсюдження статей за замовленнями [13].

Особливості життєвого циклу різних видів електронних документів обумовлюють форми їх розповсюдження і суттєво впливають на формування бібліотечних ресурсів. Електронні видання на магнітних та оптичних дисках надходять до бібліотек з традиційних джерел: видавничих або документоторговельних установ, передплатних агентств, інформаційних центрів – генераторів різноманітних баз даних, обмінних фондів бібліотек. У традиційній системі документопостачання бібліотек інтенсивно формується нині електронна надбудова, до якої належать інтернет-магазини та передплатні агентства, електронні бібліотеки, веб-сторінки урядових організацій, інші інтернет-ресурси. Серед засобів комплектування, крім купівлі, дарування, документообміну, передплати на електронну періодику та комерційні бази даних, бібліотеки з національним статусом, згідно із Законом України “Про обов’язковий примірник документів”, мають отримувати обов’язковий примірник вітчизняних електронних видань. Значна частина електронних ресурсів бібліотек поповнюється нині методом автокомплектування, тобто скануванням найцінніших традиційних документів з власних фондів, а також створенням бібліотеками окремих документів та баз даних, що не мають паперових

аналогів [13].

На сьогодні вже зрозуміло, що виконання завдання формування соціально значущих електронних ресурсів із глобальних мереж при нинішніх темпах зростання їхніх обсягів не під силу жодній, навіть найбільшій бібліотеці. Виконати це завдання можна лише спільними зусиллями провідних бібліотек, розподіливши напрями комплектування і об'єднавши накопичені ресурси єдиним інформаційно-пошуковим апаратом. Тому важливу роль у роботі бібліотек з електронними ресурсами в усьому світі відіграють консорціуми – громадські добровільні неприбуткові об'єднання книгозбірень для спільного придбання, упорядкування, використання електронних ресурсів. Подібні об'єднання створюють єдиний інформаційний простір для групи бібліотек, сприяють ефективному впровадженню нових технологій та пропозиції нових послуг для користувачів.

Перший консорціум бібліотек в Україні було створено в 1999 р., коли за грантом Міжнародного фонду “Відродження” було організовано доступ до 400 паралельних електронних журналів видавництва Springer для бібліотек, які приєдналися до проекту [14, с. 9].

З 2000 р. бібліотеки країни мають можливість доступу до баз даних EBSCO за проектом “Електронна інформація для бібліотек”, а з вересня 2002 р. реалізується проект INTAS “Доступ до наукової літератури через електронну доставку для дослідників країн нових незалежних держав”, який забезпечується оперативною науковою інформацією з електронних журналів відомих європейських видавництв [14].

У 2004 р. наказом Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України та Вищої атестаційної комісії України було затверджено “Положення про електронні наукові фахові видання” [3]. Цим документом законодавчо врегульовано питання про електронні наукові фахові видання та визначено:

- поняття, мета започаткування та засновник;
- вимоги до даного виду видань;
- зберігання обов'язкових безоплатних примірників цих видань;
- забезпечення доступу до них.

Але якщо питання отримання обов'язкового примірника документа на паперовому носії більше-менш вирішено, то практика надання видавцем обов'язкового електронного примірника поки що недосконала. Зокрема, не визначено відповідальність за невиконання норм закону щодо забезпечення обов'язковим примірником електронного документа.

Формування фонду електронних ресурсів та умови доступу (безоплатно або за певний кошт) до них, можливість при використанні вітчизняних та міжнародних інформаційних ресурсів – головні питання, які виникають при формуванні фонду будь-якої бібліотеки. Тому суттєвою перешкодою стає відсутність стабільного фінансування, необхідного для оплати ліцензованого доступу до інтернет-ресурсів [7], адже стан бібліотеки повністю залежить від фінансово-економічних умов, в яких перебувають різні області, міста, райони, оскільки джерелом фінансування комунальних бібліотек є кошти місцевих бюджетів, а державних – відповідно кошти

Державного бюджету.

Правове регулювання інформаційних відносин в Україні відстає від стану розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та не дозволяє повною мірою використати їхній потенціал на користь людини, суспільства та держави. Серед існуючих прогалин у законодавстві цієї сфери є відсутність визнання такого виду видання, як електронне в Законі України “Про видавничу справу”. Як наслідок, відсутність державних стандартів з електронного видавництва [8].

Ще однією, не менш важливою, є проблема правового доступу до електронних ресурсів. Адже розвиток цифрового середовища є загрозою для охорони авторських прав, оскільки на практиці авторське право обмежує можливість використання друкованих творів та інформації. Тому необхідно внести відповідні поправки до законодавства про авторське право.

Відсутність єдиних методологічних, організаційних, технологічних принципів інформатизації, які були б закріплені відповідними нормативно-правовими документами, приводить до невиправданого дублювання, неузгодженості даних, що створюються в різних інформаційних системах, несумісності різних інформаційно-лінгвістичних засобів, форматів опису даних. Усе це створює певні труднощі в спільному використанні електронних ресурсів. Тому актуальною стає потреба у створенні універсальної навігаційної системи, яка б полегшила доступ до інформаційних ресурсів [6, с. 45].

Перед Україною, як і перед іншими державами, постають також важливі завдання формування єдиного науково-інформаційного простору, створення національних інформаційних ресурсів та їхньої інтеграції в європейський і світовий інформаційний простори. Україна має певні напрацювання у цій сфері: це і Концепція Національної програми інформатизації, схваленої Законом України від 4 лютого 1998 р. № 75/98-ВР, де серед основних завдань Національної програми інформатизації є формування системи національних інформаційних ресурсів; створення загальнодержавних систем інформаційно-аналітичної підтримки діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; інтеграція України до світового інформаційного простору і як наслідок – “розширення доступності національних і світових ресурсів для широкого кола споживачів за рахунок створення першої черги бібліотечної інформаційно-телекомунікаційної мережі і Національного комп’ютерного банку з базами даних правової, науково-технічної та іншої інформації” [4, с. 104]; і указ Президента України “Про невідкладні заходи щодо впровадження системи здійснення державної інформаційної політики та удосконалення державного регулювання інформаційних відносин”, прийняття якого сприяло визначеності Міністерством культури і мистецтв України у підходах до формування державної політики і розробки міжвідомчої бібліотечно-інформаційної програми “Елібр”. При Міністерстві була створена міжвідомча рада з питань інформатизації бібліотек, головна мета якої – вироблення спільних дій для розвитку міжвідомчої кооперації бібліотек, формування і використання електронних баз даних, розвиток мережевих технологій взаємодії бібліотек, формування телекомунікаційного середовища для

взаємного доступу у використанні інформаційних ресурсів [10]. Прийняті закони “Про електронний документообіг” від 22 травня 2003 р. № 851-IV, “Про електронний цифровий підпис” 22 травня 2003 р. № 852-IV, розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 травня 2003 р. № 259-р “Про затвердження концепції формування системи національних електронних ресурсів” та затвержені урядовими рішеннями державні програми “Електронна Україна”, “Електронний уряд”, “Комплексна програма створення єдиної національної системи зв’язку України” свідчать, що від декларацій у сфері інформатизації держава переходить до конкретних кроків її реалізації. Однак, незважаючи на відчутні зрушення, стан інформатизації українського суспільства загалом залишається ще в незадовільному стані.

Отже, аналіз цих та інших проблем формування електронних ресурсів свідчить про необхідність удосконалення державної політики в цій сфері.

Тому входження України до світового інформаційного простору та представлення в ньому електронних ресурсів вимагає вирішення і державної підтримки щодо:

- удосконалення нормативно-правової бази щодо кооперативних технологій формування та використання науково-інформаційних ресурсів у електронному середовищі;

- законодавчого закріплення питання захисту права інтелектуальної власності електронних ресурсів та стандартизації електронного видавництва;

- організації державного депозитарію електронних видань і електронних версій друкованих видань, а також почати архівування наявної в глобальних інформаційних мережах наукової та суспільно значущої інформації;

- приведення національних електронних ресурсів до єдиних стандартів на базі новітніх інформаційних технологій, міжнародних стандартів, уніфікованих систем класифікації і кодування інформації;

- створення ефективних вітчизняних операційних, пошукових, геоінформаційних і навігаційних систем.

Вирішення цих проблем потребує від держави значних капіталовкладень як у розвиток національної інформаційної інфраструктури, яка є сукупністю територіально розподілених державних і корпоративних інформаційних ресурсів, так і бібліотечну справу зокрема. Проте завдяки державній підтримці синтезований інформаційний продукт, що виробляється в бібліотеках, сприятиме охопленню суті ситуації, суспільних явищ об’ємно, з урахуванням різних позицій, точок зору, визначенню їх впливу на суспільно-державне життя, прогнозуванню можливого розвитку та створюватиме умови для вироблення рекомендацій щодо управління ними.

Література:

1. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. № 852-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 25. – Ст. 175.
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 25. – Ст. 1174.
3. Про затвердження Положення про електронні наукові фахові видання : наказ Міністерства освіти і науки України, Національної академії наук України, Вищої

атестаційної комісії України від 30 вересня 2004 р. № 768/431/547 // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : тематична добірка : у 2 ч. / укл. Т. Ю. Жигун ; Державна наукова установа “Книжкова палата України”. – 3-тє вид., доп. – К., 2007.

Ч. 2 : Правове регулювання у сфері видавничої та бібліотечної діяльності. – С. 56–58.

4. Концепція Національної програми інформатизації від 4 лютого 1998 року № 75/98-ВР // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : тематична добірка : у 2 ч. / укл. Т. Ю. Жигун ; Державна наукова установа “Книжкова палата України”. – 3-тє вид., доп. – К., 2007.

Ч. 1 : Правове регулювання у сфері інформації. – С. 96–104.

5. Концепція формування системи національних електронних інформаційних ресурсів від 5 травня 2003 р. № 259-р // Законодавчі та нормативні документи України у сфері інформації, видавничої та бібліотечної справи : тематична добірка : у 2 ч. / укл. Т. Ю. Жигун ; Державна наукова установа “Книжкова палата України”. – 3-тє вид., доп. – К., 2007.

Ч. 1 : Правове регулювання у сфері інформації. – С. 62–65.

6. *Литвин В.* Формування єдиного науково-інформаційного простору України: здобутки і проблеми розвитку / В. Литвин // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 43–48.

7. *Литвинова Н. Н.* Сериальные издания в электронной среде: взгляд из библиотеки / Н. Н. Литвинова // Библиотечное дело – XX век : науч.-пр. сб. – М. : РГБ, 2003. – № 1 (5). – С. 39–46.

8. *Марущак А.* Доступ до бібліотечно-інформаційних ресурсів країни як складник системи доступу громадян до інформації: правове регулювання / А. Марущак // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 6. – С. 48–52.

9. *Молодцов О.* Поняття інформаційного ресурсу: методологічний аспект / О. Молодцов // Вісник НАДУ. – 2005. – № 1. – С. 466–472.

10. *Прокошена Т. М.* Державна політика в галузі бібліотечної справи / Т. М. Прокошева // Вузівські бібліотеки на порозі ХХІ століття: впровадження нових технологій : матер. міжнар. конф. 20–23 травня 1998 р., м. Київ. – К., 1998. – С. 17–25.

11. *Смирнов Э. А.* Разработка управленческих решений : учебник / Э. А. Смирнов. – М. : Юнити, 2000. – 272 с.

12. *Сокур О.* Формування фонду наукових журналів на електронних носіях інформації: проблеми і перспективи / О. Сокур // Бібліотечний вісник. – 2006. – № 2. – С. 8–14.

13. *Соляник А. А.* Система документопостачання електронних ресурсів бібліотек: організаційно-управлінський аспект / А. А. Соляник. – Режим доступу : <http://www.khdak.org/about/index.html>

14. *Ярошенко Т.* Бібліотечні консорціуми: перспективи розвитку / Т. Ярошенко // Бібліотечний форум України. – 2006. – № 4 (14). – С. 7–11.

Надійшла до редколегії 30.09.2009 р.